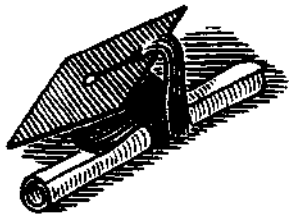

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Донецький національний університет

НАУКОВА СКАРБНИЦЯ ОСВІТИ ДОНЕЧЧИНИ

№ 3 (12)'2012

Науково-методичний журнал

Електронна версія журналу ipro.dn.ua/naukova-skarbnicja-osviti-donechchini

Донецьк
2012

Наукова скарбниця освіти Донеччини

Науково-методичний журнал. Виходить 2 рази на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:

Міністерства юстиції України: серія КВ № 14007-2978 ПР від 11.04.2008 р.

Внесено до нового переліку фахових видань ВАК України.

Постанова президії ВАК України від 8 липня 2009 р. № 1 - 05/3

Засновники: Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Донецький національний університет.

Рекомендовано Вченою радою ДДОНБЛІППО, протокол № 3 від 1 жовтня 2012 року

Мова видання: українська, російська, англійська.

Видавник: *Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Алфімов В.М., доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Чернишов О.І., кандидат педагогічних наук, доцент

Відповідальний секретар:

Волобуєва Т.Б., кандидат педагогічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Адамов Б.І., доктор економічних наук, професор

Гавриш Н.В., доктор педагогічних наук, професор

Загнітко А.П., доктор філологічних наук, професор

Кучерявий О.Г., доктор педагогічних наук, професор

Лосєва Н.М., доктор педагогічних наук, професор

Плєтніков П.В., доктор педагогічних наук, професор

Пометун О.І., доктор педагогічних наук, професор

Скафа О.І., доктор педагогічних наук, професор

Сипченко В.І., кандидат педагогічних наук, професор

Соф'яни Е.М., кандидат педагогічних наук, доцент,

член-кореспондент АПН України

Соловійов Ю.І., кандидат історичних наук, доцент

Чернікова Л.Г., доцент

Шнак О.Т., доктор педагогічних наук, професор

СКЛАД РЕДАКЦІЇ:

Бочаров С.В., кандидат історичних наук, доцент

Василькова О.І., кандидат психологічних наук, доцент

Євсєєва М.Г., кандидат філологічних наук

Зарицька В.Г., кандидат філологічних наук, доцент

Макаренко С.І., кандидат педагогічних наук

Мельникова Л.В., учитель-методист

Пастухова Н.Л., кандидат біологічних наук, доцент

Родигіна І.В., кандидат педагогічних наук, доцент

Сидоренко В.В., кандидат філологічних наук, доцент

Федченко Л.Я., кандидат педагогічних наук, доцент

Харахоріна Т.О., учитель-методист

Чернишева Р.І., кандидат хімічних наук, доцент

ЗМІСТ

ОСВІТА В ЧАСІ І ПРОСТОРИ

Трегубенко О.М.	Батьківщинознавство у вітчизняній школі (початок ХХ століття).....	6
Омельченко С.О.	Донбаський державний педагогічний університет як осередок літературно-краснавчого руху на Слов'янщині: дослідження життя і творчості М.М. Петренка.....	11
Барабанова О.А.	Вивчення творчої спадщини М.Петренка в школі та українська народно-пісенна традиція.....	15
Цветкова Г.Г.	Ідеали самовдосконалення людини у творчій спадщині М. Петренка: педагогічний аспект.....	18
Бабенко О.А.	Краснавча діяльність як складова розвитку особистості учня (на матеріалі роботи кімнати пам'яті М. Петренка Слов'янського педагогічного ліцею).....	22

ОСВІТА ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Сорокіна Г.О.	Технології використання природних об'єктів Луганської області для розвитку регіонального туризму.....	26
Приходченко В.В., Приходченко О.В.	Реалізація цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації».....	29
Демінська Л.О.	Сучасний учитель фізичного виховання як об'єкт наукового дослідження.....	32
Бельмаз Я.М.	Інформаційні технології у професійному розвитку викладачів вищої школи у Великій Британії та США.....	37

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Чернишов Д.О.	Дослідно-педагогічна робота щодо перевірки моделі технології виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу.....	42
Сидоренко В.В.	Художньо-педагогічна творчість як визначальний компонент розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури.....	51
Чичук В.М.	Сучасні концепції підготовки вчителів початкових класів до використання мультимедійних технологій.....	56
Прач В.С.	Евристичні прийоми розумової діяльності у навчанні учнів гуманітарного профілю.....	62

ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Чернишов О.І.	Система післядипломної підготовки педагога: модель ХХІ століття.....	67
Волобуєва Т.Б.	Кластерний підхід як партнерство науки і практики.....	71
Приходченко К.І.	Організація позааудиторного навчально-виховного процесу в освітньому закладі.....	78
Самсонова О.О.	Управління науково-дослідною діяльністю студентів університету як предмет теоретичного аналізу й узагальнення.....	83

ПСИХОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Алфімов В.М.	Професійне довголіття педагогів загальноосвітніх шкіл.....	87
Кучерявий О.Г.	Професійна орієнтація старшокласників як особистісно орієнтована педагогічна система.....	90
Данісян А.Я.	Технологія виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до праці.....	93

ПЕРСПЕКТИВНИЙ ДОСВІД

Кожевникова І.І.	Акмеологія діяльності суб'єктів неперервного освітнього процесу.....	97
Кожевников В.М.	Основи педагогіки наступності.....	101
Лодатко Є.О.	Математична культура вчителя початкових класів в умовах запровадження нового стандарту загальної початкової освіти.....	105

ОСВІТА БЕЗ КОРДОНІВ

Савченко О.П.	Розвиток вищої освіти у зарубіжних країнах: концептуальні засади.....	110
Грибан Г.П.	Методичне забезпечення системи фізичного виховання студентів у зарубіжних країнах.....	114
Бочарова О.А.	Етапи розвитку системи підтримки обдарованих дітей у Польщі.....	119
Біда А.П.	Проблема обдарованості у працях провідних вітчизняних та зарубіжних учених.....	123

Інформація для авторів.....	126

ОСВІТА В ЧАСІ ПРОСТОРИ

ТРЕГУБЕНКО О.М.,

доцент кафедри географії
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор педагогічних наук

УДК 373.016 : 502 „19“

БАТЬКІВЩИНОЗНАВСТВО У ВІТЧИЗНЯНІЙ ШКОЛІ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Розглянуто проблему розвитку батьківщинознавства в вітчизняній школі на початку ХХ століття. Схарактеризовані основні чинники цього процесу. Висвітлено динаміку уявлень освітян про „батьківщинознавство“ як принцип організації навчально-виховної роботи школи та пропедевтичний курс вивчення природничих дисциплін. Здійснено огляд позицій відомих науковців щодо значущості використання місцевого матеріалу й активних методів вивчення рідної природи для підвищення ефективності навчально-виховного процесу навчальних закладів. Акцентовано увагу на значенні батьківщинознавства в удосконаленні цілей, змісту, методів і форм навчання природничим дисциплінам в означений період розвитку вітчизняної школи. Зроблено стислий аналіз методичної літератури з батьківщинознавства.

Ключові слова: рідний край, батьківщинознавство, вітчизняна школа, навчання, виховання, розвиток.

Рассмотрена проблема развития родноведения в отечественной школе в начале ХХ века. Охарактеризованы основные факторы этого процесса. Отражена динамика представлений педагогов о „родноведении“ как принципе организации учебно-воспитательной работы школы и пропедевтическом курсе изучения дисциплин естественного цикла. Осуществлен обзор позиций известных ученых относительно значимости использования местного материала и активных методов изучения родной природы для повышения эффективности учебно-воспитательного процесса учебных заведений. Акцентировано внимание на значении родноведения для усовершенствования целей, содержания, методов и форм обучения дисциплинам естественного цикла в указанный период развития отечественной школы. Осуществлен сжатый анализ методической литературы по родноведению.

Ключевые слова: родной край, родноведение, отечественная школа, обучение, воспитание, развитие.

This publication deals with the problem of development of native country study in native school of the beginning of XX centuries. The main factors of this process have been described. The dynamics of ideas of pedagogues about "native country studying" as a principle of organization of educational and training work of a school and about an introductory course of studying of natural disciplines have been reflected. The description of positions of famous scientists on importance of use of local material and active methods of studying of native nature for improvement of effectiveness of educational and training process of educational establishments have been made. Attention to importance of native country studying for improvement of goals, contents, methods and forms of teaching the disciplines of natural cycle in the mentioned period of development of native school have been paid. A brief analysis of methodical literature on native country studying have been carried out.

Постановка проблеми. Забезпечення ефективності функціонування сучасної системи шкільного природничого краєзнавства можливе завдяки фундаментальному вивченню, творчому осмисленню й використанню кращих традицій і досягнень вітчизняної школи в цьому напрямку. Досить цікавим у плані проведення конструктивно-критичного аналізу розвитку природничого краєзнавства в системі вітчизняної шкільної освіти є початок ХХ століття – час значних соціально-економічних перетворень, реформування в галузі народної освіти, інтенсивного розвитку природничих наук, якісних змін у генезі шкільної краєзнавчої роботи з вивчення природи своєї місцевості.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна українська історіографія налічує обмежену кількість праць з історії розвитку шкільного природничого краєзнавства. Особливості окремих етапів розгортання різних видів краєзнавчої роботи учнів загальноосвітніх шкіл висвітлено в роботах В. Бенедюк, О. Корнєєва, М. Костриці, Л. Мельничук.

Мета статті – висвітлити динаміку уявлень освітян про „батьківщинознавство“ як принцип організації навчально-виховної роботи школи та пропедевтичний курс вивчення природничих дисциплін на початку ХХ століття, здійснити огляд позицій відомих науковців цього часу щодо значущості використання місцевого матеріалу й

активних методів вивчення рідної природи для підвищення ефективності навчально-виховного процесу навчальних закладів, зробити стислий аналіз методичної літератури з батьківщинознавства цього періоду.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття завдяки перегляду Міністерством народної освіти змісту природничих дисциплін, деяким змінам навчальних програм з географії, введенню курсів ботаніки й зоології, уведенню в навчальні плани окремих загальноосвітніх закладів курсу „Батьківщинознавство”, поступовому посиленню елементів екологічного знання методичний фонд шкільного природничого краєзнавства значно поповнився напрацюваннями з упровадження в навчальний процес методів і форм дослідження рідної місцевості.

Важливого значення в розвитку методики шкільного краєзнавства набули теоретичні положення та практичний досвід відомого вченого-природознавця, автора комплексної програми з природознавства (1901), одного із засновників „Російського товариства любителів світознавства” Д. Кайгородова. Вважаючи одним з основних завдань шкільного природознавства виховання любові до рідної природи, сдино можливим шляхом його вирішення вчений визначав організацію безпосереднього сприйняття природи дітьми.

Автор шкільної програми фенологічних спостережень, безлічі науково-популярних видань, призначених для використання під час вивчення місцевої природи, Д. Кайгородов пропагував необхідність зміни системи викладання природничих наук шляхом запровадження у процесі їх викладання активних методів і форм вивчення природи – екскурсій і спостережень, які, на думку педагога, мали забезпечити ефективне засвоєння знань і формування любові до рідної природи.

Розробці важливих методичних аспектів організації безпосереднього сприйняття живої й неживої природи своєї місцевості під час спостережень у природі присвячено роботи Л. Севрука. Відомий методист-природознавець розглядав спостереження як основу формування знань про природу, що дозволяє забезпечити поступовий перехід від образу до теоретичного поняття. Глибоке осмислення результатів спостережень, на думку Л. Севрука, не лише сприяє формуванню системи природничих знань, накопиченню практичного досвіду, але й є важливою умовою розумового розвитку учнів: „Любов, осяяна думкою про природу й про її вивчення, стане дорогоцінним внеском в інтелект людини на все її життя” [7, с. 34].

Необхідності приділяти більше уваги забезпеченню природного зв'язку між реальними об'єктами та явищами живої природи й навчальним матеріалом як основи розуміння учнями теоретичних положень навчальної програми присвячено методичні статті О. Павлова, який підкреслював особливе значення організації вивчення місцевої природи для розвитку пізнавальних інтересів дитини, бажання дослідити й зрозуміти природні явища та закономірності: „Найглибшими й незабутніми враженнями бувають часто саме ті, які отримує душа дитини від зіткнення з природою – звідси живий інтерес, що природно змінюється прагненням дослідити, зрозуміти явища та творіння природи” [3, с. 44]. Відзначаючи роль навчання в розвитку сенсорної сприйнятливості, спостережливості, мисленні учнів, О. Павлов ставить питання про обов'язкове включення учнів у спостереження за об'єктами та явищами живої природи з метою навчити їх „мислити про них власним розумом”.

Особливе значення в розвитку методики природничого краєзнавства мають праці методиста-біолога В. Половцова, одного з основоположників екологічного підходу в організації навчально-виховного процесу, який в своїх книгах „Ботаніка, як навчальний предмет” та „Основи загальної методики природознавства” відзначав, що ефективність засвоєння відомостей про спосіб життя організмів у зв'язку з місцем їх існування прямо залежить від організації безпосередніх спостережень учнів за місцевою фауною та флорою. Основною формою пізнання рідної природи В. Половцов називав „заміські” екскурсії, за ініціативою вченого в 1907 р. журнал „Природа в школі” опублікував серію статей про користь екскурсій у природу для викладання природознавства.

Необхідність організації безпосереднього сприйняття учнями природи як найважливішого способу боротьби з формалізмом у навчанні природознавству відстоював у своїх методичних працях В. Вахтеров, який піддавав жорсткій критиці словесне навчання предметам природничого циклу й вимагав, аби вчителі, вивчаючи з дітьми природу, спиралися на місцевий матеріал, отриманий унаслідок спостережень, дослідів, екскурсій, предметних уроків, уроків на природі. За думкою В. Вахтерова, саме внаслідок використання цих активних форм і методів навчання за участю всіх зовнішніх чуттів: слуху, зору, нюху, дотиків, „мускульного й термічного чуття”, „рухового й органічного чуття” формуються предметні, а не книжні знання, які і є достовірним відображенням навколишньої дійсності [2, с. 244-251].

Значно вплинули на формування вітчизняної методики досліджень природи рідного краю публікації перекладних видань, що зачіпали проблему необхідності локального вивчення природного середовища й значущості місцевого матеріалу для ілюстрації основних природних закономірностей у процесі вивчення школярами знань про природу Землі (А. Любен „Керівництво з методичного викладання географії”, Оберлендер „Методика географії”, О. Шмейль „Нариси з методики природознавства”, В. Лай „Методика природно-історичного викладання”, А. Гейкі „Про викладання географії”, А. Слюйс „Про викладання географії”, А. Тальгрєн „Батьківщинознавство у Фінляндії” тощо).

Під впливом цих праць сформувалися погляди відомого методиста-природознавця С. Аржанова. розробки якого в галузі методики географії та природознавства активно використовували як на початку ХХ століття, так і на етапі становлення й розвитку природничого краєзнавства в радянській школі в 20-і роки ХХ століття.

С. Аржанов, визначаючи батьківщинознавство як „систематичне й повне вивчення всіх елементів, складників життя природи й життя людини певної місцевості як у її сьогоденні, так і в її минулому з усебічністю й повнотою методів дослідження й визначальних поглядів” [1, с. 60], наголошував, що широкий сенс цього поняття зачіпає сфери життєдіяльності учнів далеко за рамками школи, а педагогічний потенціал цього процесу дозволяє вирішувати важливі питання навчання й розвитку школярів.

Виходячи з глибокого переконання у значущості батьківщинознавчого підходу до формування основ знань учнів про довколишню дійсність, С. Аржанов підкреслював необхідність організації й участі у збиранні та обробці місцевого матеріалу не лише вчителів-природознавців, а й усього педагогічного персоналу школи, що, на думку педагога, значно розширює можливості створення якнайповнішої картини краю.

На думку педагога, реалізація батьківщинознавчого принципу в навчально-виховному процесі школи дає матеріал для практичного викладання на основі самостійних робіт учнів; дозволяє видозмінювати програму відповідно до місцевих умов (збільшуючи кількість часу на вивчення типово виражених явищ конкретної місцевості за рахунок оглядового засвоєння іншого матеріалу); забезпечує зв'язок навчання з життям учнів, наочність викладання; сприяє розумовому вихованню й розвитку школярів.

Підкреслюючи значущість батьківщинознавства як принципу навчання, С. Аржанов ніскільки не зменшував значення

батьківщинознавства як окремої навчальної дисципліни, покликаної „стати фундаментом для всього подальшого курсу географії” [Там само, с. 65].

Реформаторські ідеї педагогів того часу були обумовлені необхідністю докорінно змінити стап викладання природничих дисциплін у школі, яке й на початку ХХ століття в середній школі переважно було представлене зазубрюванням різнорідних, не пов'язаних між собою відомостей, без пояснення сутнісних характеристик компонентів природи, показу їхньої практичної значущості. Часто у школах природничі дисципліни викладали не географи, біологи, фізики тощо, а вчителі інших спеціальностей. Так, до 1885 року в університетах країни не існувало кафедр географії, які могли б здійснювати підготовку вчителів географії для нижчих і середніх шкіл.

Активний розвиток вищої школи у плані підготовки спеціалістів-предметників позитивно вплинув на процес теоретичного обґрунтування та методичного вдосконалення викладання природничих дисциплін, організації та проведення краєзнавчої роботи у школі.

Яскравий представник університетської географічної школи початку ХХ століття Д. Анучин, визначаючи завдання географії та методики її викладання, виступав проти механічного заучування набору географічних даних, не пов'язаних між собою й тим самим позбавлених сенсу та значення, і наполягав на активному використанні наочності й спостережень, що на думку Д. Анучина, активізує розумову діяльність учнів, сприяє їхньому загальному розвитку, формуванню в них необхідної суми знань [9, с. 38]. За ініціативою Д. Анучина в 1902 р. при Московському педагогічному товаристві було організовано географічне відділення, що активно пропагувало географічні знання, важливим елементом яких була „географія найближчого місця”. Після закриття педагогічного товариства при географічному відділенні Товариства любителів природознавства Д. Анучин створив географічно-педагогічну комісію, що відіграла важливу роль у підготовці педагогів-географів, які надалі заклали основи теоретичного й практичного краєзнавства – О. Крубера, С. Григор'єва, О. Баркова та ін.

У 1867 р. вийшов циркуляр Міністерства про бажану установу при гімназіях бібліотек про місцевий край, що поставив завдання створити місцеві підручники з батьківщинознавства. Але серйозні сироби вирішити це завдання було здійснено лише наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, що представлено книгами: „Маріуполь і його околиці. Звіт про навчальні

екскурсії Маріупольської Олександрівської гімназії" (1892), „Короткі відомості про Харківську губернію. Посібник з вивчення географії в навчальних закладах Харківської губернії" (1896), „Історико-географічний нарис Бессарабської губернії. Досвід батьківщинознавства" С. Погоцького (1902), „Україна – наш рідний край" С. Рудницького (1917), „Природа й населення Слобідської України. Харківська губернія. Посібник з батьківщинознавства" (1918).

Наукове краєзнавство, що активно розвивалося в цей період, вплинуло на розвиток суспільного й шкільного краєзнавства. До вивчення різних компонентів природи регіонів активно залучалася прогресивна частина педагогічної громадськості, що ратувала за оновлення змісту, методів і форм природничих дисциплін.

Активною формою пізнання навколишнього світу визнавалися екскурсії. У 1902 р. Міністерство народної освіти опублікувало Циркуляр, який визначив можливість до семи днів навчання в році присвячувати проведенню з учнями місцевих екскурсій, спрямованих на формування знань про компоненти природи своєї місцевості, виховання любові до рідного краю, що сприяло не лише активізації використання екскурсій як форми організації позаурочної діяльності учнів з природничих дисциплін у практиці шкіл, а й розробці методичних основ їх проведення.

С. Русова, підкреслюючи значущість екскурсій у процесі навчання й виховання, відзначала: „Шкільні екскурсії справді найкращий спосіб пізнати свій рідний край, зрозуміти залежність його від тих або тих обставин рідного народу та його сучасного економічного життя, його національної культури" [6, с. 124].

У 1910 р. було створено Комісію з організації екскурсій для вчителів і учнів середніх навчальних закладів, яка вивчала можливість планомірного проведення ближніх і дальніх екскурсій різними регіонами країни [10, с. 50]. Особливо детально було розроблене питання проведення ближніх екскурсій, спрямованих на ознайомлення з особливостями природи, населення й історії розвитку рідного краю. Відзначаючи необхідність проведення місцевих екскурсій, члени Комісії вважали необхідним створити місцеве бюро з їх організації, функціями яких були б

- усебічне вивчення місцевості, складання на основі цих даних екскурсійних маршрутів,
- організація навчальних екскурсій.

Ідея проведення екскурсій у природу рідного краю набула початкового методичного обґрунтування в роботах відомих

методистів-природознавців Б. Райкова, С. Лебедева, Р. Морозова, В. Половцева, які відзначали необхідність організації спеціальних спостережень за живою природою під час ближніх екскурсій з метою оптимізації процесу викладання природознавства.

У 1910 р. вийшов навчальний посібник „Шкільні екскурсії, їх значення й організація" за редакцією Б. Райкова й Г. Боча. У цій праці вперше було розроблено й сформульовано основні принципи методики проведення шкільних екскурсій і запропоновано систему навчальних екскурсій за різними навчальними дисциплінами для школярів різних класів.

Конкретизації основних методичних аспектів проведення екскурсій у природу було присвячено „Керівництво до ботанічних екскурсій" С. Лебедева (1911), яке містило ілюстрований визначник рослин і перелік навчальних тем, які автор пропонував пояснювати під час ботанічних екскурсій.

Проблеми організації шкільних екскурсій у природу рідного краю обговорювали в часописах, які висвітлювали теорію та практику екскурсійної справи: „Екскурсійний вісник", „Шкільні екскурсії і шкільний музей", „Російський екскурсант" тощо. У 1914-1917 рр. часопис „Російський екскурсант" видавав журнал „Батьківщинознавство та екскурсійні справи", на сторінках якого автори обговорювали питання практики викладання батьківщинознавства в навчальних закладах, висвітлювали тематику шкільних екскурсій, розглядали методичні проблеми розвитку екскурсійної справи.

Поступово в колі вчителів природничих наук, які активно накопичують і використовують у процесі викладання матеріал про місцеву природу, прижився термін „краєзнавство" (уперше його використали історик-методист В. Уланов у роботі „Досвід методики історії в початковій школі" та вчитель І. Маньков на з'їзді вчителів у 1914 році), а краєзнавчий принцип знайшов відображення у програмах міських училищ. У пояснювальній записці до навчальних програм було відзначено необхідність формувати в учнів уміння спостерігати навколишній світ і у зв'язній формі передавати все спостережуване. Міністерство народної освіти внесло курс „Батьківщинознавство" в перелік предметів, які викладали в початкових класах народних шкіл та гімназій. Він був пропедевтичним курсом навчальних предметів природничого напрямку.

У „Підручнику географії для народних шкіл" Я. Руднева (1913) „Батьківщинознавство" є вступним розділом, в якому автор наголошує, що програма курсу може й повинна бути модифікована для кожного міста, вона передбачає проведення колективних прогулянок, екскурсій,

походів з метою спостереження й вивчення природи, населення, господарства, історії розвитку краю, а особливу увагу в ній приділено вивченню природних об'єктів і явищ своєї місцевості, зокрема, організації фенологічних, метеорологічних спостережень, дослідженню флори й фауни [5].

Обгрунтування викладання батьківщинознавства як пропедевтичного курсу до вивчення географії у школі подано в методичному посібнику А. Соколова „Нариси методики й дидактики навчальної географії” (1916), у якому автор визначає батьківщину як „місце проживання та його найближчі околиці, тобто ту частину поверхні землі, яку учень може оглянути” [8, с. 52] й підкреслює, що батьківщинознавство

„... допомагає дитині

1) орієнтуватися на плані й карті;

2) з безпосередніх конкретних уявлень створити поняття про основні елементи ландшафту, як то: річка, береза, камінь, гора і т. ін.;

3) здобути підстави для порівнянь рідної місцевості з іншими країнами;

4) вивчити картографічні способи позначення відомої ділянки землі, аби на цьому згодом заснувати розуміння карти;

5) збудити здатність до споглядання, відчуття краси природи й витончити пізнавальну здібність“ [Там само, с. 55].

Питання значущості й необхідності викладання батьківщинознавства у школі піднімали на З'їзді викладачів географії в березні 1915 р. Так, В. Розанов у своїй доповіді батьківщинознавство визначав і як „вивчення місцевого краю”, і як метод викладання географії, що забезпечує зв'язок школи з життям. Педагог аналізував деякі чинні підручники з батьківщинознавства й висував пропозиції щодо підготовки нових навчальних посібників з цього предмета, створення товариств батьківщинознавства, батьківських гуртків, місцевих музеїв [4, с. 46-56].

В. Зеленський у своєму виступі запропонував орієнтовний зміст роботи з вивчення всієї сукупності характеристик природи й населення своєї місцевості. Серед форм роботи з вивчення природи краю було запропоновано такі: прогулянки з учнями молодших класів околицями міста; збирання видів місцевостей губернії; складання колекції хлібних злаків; збирання зразків ґрунтів; екскурсії в межах губернії; зображення в моделях або малюнках рельєфу міста та його околиць; організація бібліотек з батьківщинознавства; письмові роботи учнів з батьківщинознавства; випуски шкільного журналу для об'єднання зібраного місцевого матеріалу про свій край [1, с. 62].

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що початок ХХ століття можна визначити як доволі суперечливий час розвитку системи шкільної освіти та краєзнавства. З одного боку, зросійщення шкіл на території України, придушення з боку уряду всіляких проявів українського менталітету, ігнорування народних традицій виховання, переважання схоластичного типу викладання шкільних дисциплін були серйозною перешкодою розвитку краєзнавства, з іншого – активізували діяльність провідних українських мислителів, педагогів, творчих діячів, які ратували за розвиток національної ментальності й культури, збереження унікальних гуманістичних традицій народної педагогіки, необхідність введення в рамки навчально-виховного процесу школи батьківщинознавчого принципу викладання навчального матеріалу.

Підґрунтя розвитку педагогічних уявлень про батьківщинознавство як складник системи загальної шкільної освіти заклали положення, висвітлені в працях Л. Севрука, О. Павлова, В. Половцова, В. Вахтерова, Д. Кайгородова, С. Аржанова, Б. Райкова та ін. про використання потенціалу природи рідного краю в організації цілісного педагогічного процесу як засобу формування національної свідомості учня, можливості задовольнити потреби дитини в пізнанні й перетворенні навколишнього світу, виробити в неї навички інтелектуальної, трудової, моральної, естетичної діяльності.

Особливе значення в формуванні системи шкільної краєзнавчої роботи на цьому етапі мало видання наукової, педагогічної, навчально-методичної літератури, у якій було акцентовано увагу на необхідності безпосереднього сприйняття навколишньої дійсності шляхом організації екскурсій, фенологічних і метеорологічних спостережень, використання у процесі навчання місцевого матеріалу, що сприяло якісному оновленню змісту курсів природничих наук та активному впровадженню батьківщинознавчого принципу навчання у практику вітчизняної школи.

Перспективним напрямком подальших досліджень буде докладний аналіз розвитку природничого краєзнавства в системі вітчизняної шкільної освіти в 1917-1919 рр. – період розвитку природничого краєзнавства в умовах відродження української державності.

Список джерел:

1. Аржанов, С.П. Методика начального курса географии [Текст] / С.П. Аржанов. – 3-е изд-е, просмотр. и дополн. – М.: Гос. изд-во, 1922. – 357 с.
2. Вахтеров, В.П. Избранные педагогические сочинения [Текст] / В.П. Вахтеров. – М.: Наука, 1991. – 475 с.

3. Павлов, А.П. Для чего преподается естествознание [Текст] / А.П. Павлов // Вестник воспитания. – 1916. – № 7. – С.44-46.
4. Розанов В. О введении родноведения в число учебных предметов школы [Текст] / В. Розанов // Свободное воспитание. 1914-1915. № 12. – С. 46-56.
5. Руднев, Я.И. Учебник географии для народных школ с 3-х и 4-х годичным курсом [Текст] / Я.И. Руднев. – 3-е изд-е, испр. – СПб., 1913. – 160 с. – с карт. и рис. в тексте.
6. Русова, С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. [Текст] / С. Русова / за ред. Є.І. Коваленко. – К.: Либідь, 1997. – Кн. 1. – 272 с.
7. Севрук, Л.С. Методика начального курса естествоведения. Книга для учащихся [Текст] / Л.С. Севрук. – СПб., 1902.
8. Соколов, А. Очерк методики и дидактики учебной географии [Текст] / А. Соколов. – М.-Петроград, 1916. – 117 с.
9. Строев, К.Ф. Методические взгляды Д.Н. Анучина и его деятельность в школьной географии [Текст] / К.Ф. Строев // География в школе. – 1950. – № 1. – С.35-39.
10. Федорченко, В. Екскурсійна діяльність в історії шкільництва (початок ХХ століття) [Текст] / В.Федорченко // Рідна школа. – 2003. – № 7. – С.50-54.

ОМЕЛЬЧЕНКО С.О.,

виконуючий обов'язки ректора
Донбаського державного
педагогічного університету,
доктор педагогічних наук, професор

УДК 378.4(477-62)ДДПУ:908

ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЯК ОСЕРЕДОК ЛІТЕРАТУРНО-КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ НА СЛОВ'ЯНЩИНІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ М.М. ПЕТРЕНКА

Статтю присвячено проблемі виховання молоді засобами краєзнавства. Висвітлено роль вищого навчального закладу як освітнього осередку краєзнавчого руху на прикладі опису історії краєзнавчої діяльності Донбаського державного педагогічного університету з дослідження життя і творчості поета-романтика ХІХ ст. Михайла Петренка.

Ключові слова: краєзнавство, педагогічне краєзнавство, літературно-краєзнавчий рух, пошуково-дослідницька краєзнавча діяльність.

Стаття посвячена проблеме воспитания молодежи средствами краеведения. Освещена роль высшего учебного заведения как образовательного (центра) краеведческого движения на примере описания истории краеведческой деятельности Донбасского государственного педагогического университета по исследованию жизни и творчества поэта-романтика ХІХ ст. Михаила Петренко.

Ключевые слова: краеведение, педагогическое краеведение, литературно-краеведческое движение, поисково-исследовательская краеведческая деятельность.

The article is devoted to the problem of education of young generation by means of study of local lore. The role of higher educational establishment as an educational center of local lore movement is highlighted. It is done on the description of history of local lore activity in research of life and poetic heritage of Michael Petrenko (the poet of the ХІХ century) in Donbass State Pedagogical University.

Keywords: the study of local lore, pedagogical study of a particular region, literary and local lore activity, searching-research regional activity.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови вітчизняної педагогічної освіти як ніколи важливим є виховання молодого покоління на кращих прикладах історії, літератури й мистецтва рідного краю, що є великою патріотичною справою, чинником формування національного світогляду, культури й моралі. Важко переоцінити роль і виховну силу емоційного впливу персоналій, чії життя та діяльність пов'язані з історією малої батьківщини, у формуванні особистості, яка бачить рідні місця через призму творчості митців і тим самим долучається до національних ідеалів і здобутків своєї країни.

Велику роль у ознайомленні підростаючого покоління з рідним краєм, його історичними й культурними надбаннями відіграє педагог. Саме він допомагає правильно розуміти творчість поетів, композиторів, художників, усвідомлювати їх внесок у культурну скарбницю своєї малої батьківщини, України в цілому, прищеплює навички наукових досліджень.

Важливо зазначити, що проведення регіональної літературно-краєзнавчої конференції: «Постать Михайла Петренка у культурному просторі рідного краю» на базі Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» стало значною подією, оскільки системний підхід у залученні молоді людини до